

УДК 94:327

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА: ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ В РИТОРИЦІ МІНІСТРІВ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО І КУЛЬТУРНОГО ВІДОМСТВ (1989-1999 рр).

ПЕРЕСУНЬКО Т.В.,
аспірантка
Інституту
української
археографії і
джерелознавства
імені
М.С. Грушевського
Національної
академії наук
України

«До кінця 1990-х років Польща не усвідомлювала тих можливостей, які дає культурна дипломатія. Такого роду державні зусилля були сформовані під кінець 1990-х»¹

Міністр культури і національної спадщини Республіки Польща (2000-2001, 2005-2007 рр.) Казімеж Уяздовський

У статті розглянуто еволюцію місця і ролі культурної дипломатії в риторичі найвищих державних посадовців Республіки Польща, зокрема очільників Міністерства закордонних справ та Міністерства культури і національної спадщини Польщі в період з 1989-1999-х років. З'ясовується важлива роль обох міністерств та їх очільників в розбудові реформ культурної дипломатії і створення Інституту Адама Міцкевича.

Ключові слова: культурна дипломатія, культурна дипломатія Республіки Польща, інституціоналізація, Міністерство закордонних справ Польщі, Міністерство культури і національної спадщини Польщі, Броніслав Геремек, Кшиштоф Скубішевський, Анджей Закревський, Інститут Адама Міцкевича/

Польська модель культурної дипломатії, як складова успішної євроінтеграційної стратегії Республіки Польща і заходів з формування свого позитивного іміджу за кордоном, з огляду на гостру актуальність відповідної політики з боку уряду сучасної України, є актуальним предметом наукових досліджень. Історію польського досвіду в галузі публічної і культурної дипломатії у своїх дослідженнях презентує вузьке коло польських і українських науковців, зокрема А. Умін-

ська-Воронєцка, Б. Очепка, В. Ціватий, М. Процюк та інші. Дана стаття має на меті представити еволюцію місця і ролі культурної дипломатії в риторичі найвищих державних посадовців Польщі, зокрема очільників Міністерства закордонних справ та Міністерства культури і національної спадщини Республіка Польща в період з 1989 по 1999 роки.

«Наша європейськість знаходилась в катакомбах...»

Як зазначає польська дослідниця розвитку інституційної моделі культурної дипломатії Польщі Анна Умінська-Воронєцка, проект польської моделі культурної дипломатії було розроблено в другій половині 90-х років в Міністерстві закордонних справ². Це завдання виникало з євроінтеграційних і євроатлантичних прагнень держави. У зв'язку з цим країні треба було поліпшити свій міжнародний імідж на західному напрямку, що в подальшому й призвело до активізації напрямку культурної дипломатії. Натомість перші роки польської дипломатії після трансформації 1989 року були спрямовані передовсім на розбудову внутрішнього і зовнішнього суверенітету, і саме західна орієнтація Польщі стала чинником розбудови її національної ідентичності і безпеки.

Дослідник закордонної політики Республіки Польща Роман Кужняр з цього приводу зазначає: «Європейська орієнтація стала базовим вектором нашої закордонної політики, західний напрям мав також засадниче значення для безпеки Польщі»³. На цьому, радячи Україні брати польський досвід на озброєння, акцентує і українська письменниця, професорка Римського університету «Ла Сап'єнца» Оксана Пахльовська: «Європейська ідентичність Польщі була гарантією збереження і захисту її власної національної ідентичності»⁴.

Політику виходу Польщі на європейську цивілізаційну вісь провадив міністр закордонних справ першого некомуністичного уряду Польщі Кшиштоф Скубішевський (1989-1993). Він визначав польську закордонну політику інструментом зовнішньополітичного утвердження статусу польської незалежності, здобутої внаслідок демократизації країни 1989 року. Під час свого першого виступу на 44 сесії Генеральної Асамблеї ООН 25 вересня 1989 року у Нью-Йорку міністр Скубішевський заявив про принцип «зовнішньої суверенності та внутрішньої незалежності»⁵. У своєму зверненні до парламентарів у приміщенні польського Сейму 26 квітня 1990 року він відзначав, що стосунки Польщі з Радянським Союзом, хоч і

лишаються частиною державної стратегії, мають будуватись на визнанні державного суверенітету Польщі, залишивши позаду ідеологічну складову і сателітизм⁶, а основний акцент польської закордонної політики полягає в її прозахідній орієнтації: «однією з засадничих складових польської закордонної політики має бути розширення її політичних, економічних і культурно-цивілізаційних зв'язків з країнами Західної Європи і США – зі світом західної цивілізації»⁷. Через рік в риторичі міністра з'являється не просто упосліджена проєвропейська позиція Польщі, ураженої ворожим комуністичним спадком країни, але й її креативна візія щодо європейського світу: «Польська закордонна політика бере участь у розбудові нової Європи», заявляв міністр Скубішевський⁸.

Про тодішній відхід Польщі від комуністичної орієнтації як гарантію її «нормальності», а відтак і ефективної внутрішньої і зовнішньої культурної політики, зазначає і польський міністр культури 1991-1992 років Анджей Шцінський: «Тоді ми думали про основне – вихід з соціалізму: в політичному, «обрядовому», ментальному сенсі. Сьогодні, коли ми в Європі, коли оперуємо новими самоврядуваннями, недержавними організаціями, все здається нам простішим. Але тоді деякі люди, навіть дуже освічені, взагалі не хотіли змін, не уявляли собі як інституції можуть бути самостійними, зокрема культурні... Тоді ще ніхто не шукав зразків – британських чи будь-яких інших. Тоді йшлося про «нормальність»⁹. Перша міністр культури демократичної Польщі Ізабелла Цівінська (1989-1990 роки) підкреслює цю важкість повороту до польської європейськості: «Мала враження, що все ж таки мусимо нагадати собі, що ми не Азіати. На жаль. Пам'ятаю свій виступ в Британській Раді, коли розповідала, як сильно ми потребуємо відчуття спільності з ними. Адже ми зберігали, доглядали, і навіть мусили приховувати нашу прив'язаність до європейських традицій, бо інакше було неможливо. Наша європейськість знаходилась в катакомбах...»¹⁰.

«Здійснюємо аналіз і переглядаємо політику культурної співпраці»

На початку 1990-х років польське міністерство культури під керівництвом Пьотра Лукашевича (1992-1993) визначало дві головні країни-партнери в галузі культурної дипломатії – Німеччину (на заході), з огляду на її достатню культурно-політичну силу й інституційні спроможності, і Україну (на сході) – як країну з великим потенціалом.

Натомість, якщо з німецькою стороною польська політика культурної дипломатії розвивалась у форматі фактичної співпраці (програми обміну молоддю, спільні польсько-німецькі конференції, контракти з різними галузями, стипендійні обміни), то з Україною такий формат за його словами більше був схожий на «бажання видавати бажане за дійсне».¹¹

Культурна дипломатія у риторичі зовнішньополітичного відомства Польщі почала з'являтися спочатку у прив'язці до політики захисту інтересів польської еміграції за кордоном. «Нашим завданням є запевнення польським та еміграційним середовищам всебічного сприяння щодо підтримки їхньої польськості за допомогою поширення знання польської мови і культивування польської культури і народних традицій», йдеться у зверненні міністра МЗС Польщі Кшиштофа Скубішевського до польських парламентарів 27 червня 1991 року¹².

Натомість вже через рік в черговій промові міністра з'являється окремий від «полонійного» напрямок закордонної політики – «міжнародна культурна і наукова співпраця», яка розумілась як політика освітніх обмінів Республіки Польща з середовищами іноземних держав і промоції польської культури за кордоном. Відтоді цей блок питань серед завдань закордонної політики міністра Скубішевського, так само як і подальших польських міністрів, починає займати окреме місце. Щоправда як і в більшості країн світу, культурна складова лишається на маргінесі державних пріоритетів. Приміром, в структурі виступу переважно кожного з міністрів закордонних справ Польщі, проголошуваних в Сеймі у період з 1991 по 2011 роки, політика культурної дипломатії коментувалась в останню чергу і була найостаннішим пунктом міністерських промов.

До співпраці з державним сектором, обмеженим на той час у своїх фінансових можливостях, запрошуються польські спонсори. «З огляду на складнощі фінансування промоції польської культури за кордоном Міністерство Закордонних Справ, амбасади, консульства і культурні інституції намагатимуться знаходити спонсорів для реалізації цієї політики за кордоном»¹³. Серед таких спонсорів міністр Скубішевський вбачає і європейських донорів – Європейський банк реконструкції та розвитку і структури ЄС. Згідно бюджету Республіки Польща на 1993 рік на культурну політику зовнішньополітичного відомства було спрямовано

2 млн. 800 тисяч злотих, що становило менше 0,5 % загального бюджету МЗС¹⁴. Ці кошти спрямовувались на утримання закордонних культурних осередків¹⁵, котрих станом на 1990 рік у розпорядженні польського Міністерства закордонних справ було 11: в Берліні, Братиславі, Будапешті, Лейпцигу, Лондоні, Москві, Парижі, Празі, Софії, Стокгольмі й Відні. В наступні роки було створено осередки в Римі (1992), Дюссельдорфі (1993), Мінську (1994) й Вільнюсі (1996)¹⁶.

У зв'язку з постійним наріканням політиків на фінансові обмеження польської держави підтримувати належним чином культурний сектор і культурну дипломатію, все частіше пробивається думка про необхідність пов'язати культуру з економікою. І продемонструвати фінансовим інституціям, що підтримка культурної політики державою є насправді інвестицією в економіку, а не звичайний дотаційний патерналізм. 1994 року міністр МЗС Анджей Олевський звітує перед парламентарями: «Здійснюємо аналіз і переглядаємо політику культурної співпраці. Разом з парламентарними комісіями хочемо більш точно окреслити цілі й інструменти промоції польської культури, аби вона приносила зиск для країни. Шукаємо можливості пов'язати міжнародні освітні обміни з економікою, без чого розвиток цього напрямку буде сильно залежати від постійно скромних фінансових видатків держави»¹⁷.

Поруч з програмними деклараціями формувалась і організаційна структура МЗС Республіки Польща щодо реалізації політики євроінтеграції і польської культурної дипломатії. Окрім відомств, що мали відповідати за впровадження євроінтеграційного курсу (Департамент Європи, Департамент європейських інституцій, 1990 року створення, Департамент стратегічних досліджень, 1993 року створення, що згодом реформований в Польський Інститут міжнародних відносин), функціонували підрозділи, що відповідали за закордонну промоцію Польщі засобами культурно-інформаційних комунікацій: Департамент культурної і наукової політики та Департамент Преси й Інформації (1990 рік створення)¹⁸, що 1994 року об'єднались в єдиний Департамент Промоції та Інформації¹⁹.

«Інститут Адама Міцкевича був ідеєю МЗС і Міністерства культури. Це була загальнодержавна ідея, а не вузькогалузева»

Важливою рисою польських державних кадрів в сфері культурної дипломатії було те, що деякі урядовці в цій галузі обіймали ще за часів кому-

ністичної Польщі посади керівників польських культурних осередків за кордоном. Як, наприклад, міністр закордонних справ Польщі у 1997-2000 роках Броніслав Геремек, котрий упродовж 1960-1965 років працював директором Центру польської культури в Парижі і викладав у Сорбонні. Його небайдужість до питань культури засвідчує заступниця міністра культури Польщі 1999-2000 рр. Анна Попович: «Підтримував культуру міністр закордонних справ Броніслав Геремек. На засіданнях Кабінету Міністрів завжди могла розраховувати на його підтримку».²⁰

В період роботи міністра Броніслава Геремка здійснюється налагодження міжвідомчої співпраці між польським міністерством культури і міністерством закордонних щодо реформування і розбудови інституційної моделі культурної дипломатії.

У вересні 1998 року одним з шести базових напрямків роботи Міністерства закордонних справ Польщі стає Департамент Культурної Дипломатії, що уповноважується координувати роботу трьох інших Департаментів (Інформації, Культурно-наукової політики, Промоції)²¹. Окрім фахівців культурного спрямування до реалізації в широкому розумінні культурної дипломатії міністерства долучається робота й інших фахівців: спеціаліста з економічної і туристичної промоції, спеціаліста з політичної промоції, спеціаліста з медіа-промоції, спеціаліста з промоції веб-сторінки МЗС, спеціаліста з наукової промоції і співробітництва²².

Ще одним важливим кроком щодо концепційної й інституційної розбудови польської культурної дипломатії кінця 90-х років стало підписання **6 жовтня 1999 року** між міністром закордонних справ Польщі Броніславом Геремком і міністром культури і національної спадщини Польщі Анджеем Закревським ухвали про намір скоординованої співпраці в галузі промоції польської культури. У цьому документі також було оприлюднено домовленість про створення спеціальної інституції з промоції польської культури за кордоном. Ним став створений **1 березня 2000 року** у підпорядкуванні Міністерству культури і національної спадщини Польщі Інститут Адама Міцкевича.

Ось як характеризує цей важливий крок Казімеж Міхал Уяздовський, міністр культури і національної спадщини Польщі 2000-2001 років: «Інститут Адама Міцкевича був ідеєю МЗС і Міністерства культури. Це була загальнодержавна ідея,

а не вузькогалузева. Ідея двох відомств, котрі мали, з огляду на досвід інших країн, створити спеціальну інституцію, для програмування і підтримки заходів Польських Інститутів та інших підпорядкованих МЗС осередків за кордоном. Це мала бути інституція імпульсу»²³.

Окрім того, міністри офіційно домовлялись про:

- Спільне вироблення засад культурної політики
- Міжвідомчий обмін інформацією
- Співпрацю в пріоритетних промоційних проєктах
- Створення інформаційно-промоційних матеріалів про польську культуру
- Промоцію польських інституцій і найважливіших культурних подій
- Підтримку польської еміграції та їхніх інституцій²⁴.

Як прокоментував значення підписаної між міністрами угоди у своєму виступі перед польськими парламентарями міністр культури і національної спадщини Польщі (2000 р.) Анджей Зелінський, «підписання цього документу засвідчило позиціонування проблем промоції польської культури і Польщі в центрі пріоритетних завдань уряду»²⁵.

Починаючи з кінця 90-х років в Польщі розпочинається епоха реформ в галузі культурної дипломатії, що супроводжується створенням короткострочкових державних стратегій в галузі культури (*Zagraniczna polityka kulturalna Polski i jej priorytety na lata 2001-2003*), заснуванням державних цільових програм і конкурсів для культурного сектору (*Kultura polska na świecie*), стимулюванням розвитку академічного і наукового розвитку культурної дипломатії (спільний видавничий проєкт Інституту Адама Міцкевича і польського Collegium Civitas *Studia i analizy dyplomacji kulturalnej i publicznej*) тощо.

Як бачимо, становлення і розвиток польської культурної дипломатії в період після 1989 року стає наслідком як зовнішньополітичних євроінтеграційних викликів, так і здатності до внутрішньої мобілізації і синергії дій між основними гравцями державної політики. Очільники Міністерства закордонних справ та Міністерства культури і національної спадщини Республіки Польща у важливий момент знайшли належну мотивацію для налагодження міжвідомчого співробітництва, що вивело культурну дипломатію на загальнодержавний рівень.

ПОСИЛАННЯ:

1. Gierat-Bieroń, B. *Ministrowie kultury doby transformacji, 1989-2005: wywiady*. Kraków: Tow. Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, 2009. – С. 204.
2. Umińska-Woroniecka A. *Instytuty Polskie: zmiany modelowe w funkcjonowaniu polskiej dyplomacji kulturalnej w latach 1998-2011*. Wrocław: Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego, 2013. – С. 39.
3. Там само. – С. 40.
4. Пахльовська О. «Ave, Europa!» — К.: Університетське видавництво «Пульсари», 2008. – С. 250.
5. Клочак О.З. Польська дипломатія Кшиштофа Скубішевського (1989-1993 рр.): традиції, новаторство, здобутки. Науковий вісник Дипломатичної Академії України. Зовнішня політика, світова дипломатія і світовий порядок: зміст, закономірності, механізми розвитку. 2010 р. Випуск 16. – С. 320.
6. *Expose Ministrów Spraw Zagranicznych 1990-2011*. MSZ, biuro archiwum i zarządzania informacją. Warszawa, 2011. – С. 11.
7. Там само – С. 8
8. Там само – С. 53.
9. Gierat-Bieroń, B. *Ministrowie kultury doby transformacji, 1989-2005: wywiady*. Kraków: Tow. Autorów i Wydawców Prac Naukowych «Universitas», 2009. – С. 56.
10. Там само – С. 27.
11. Там само – С. 75-76.
12. *Expose Ministrów Spraw Zagranicznych 1990-2011*. MSZ, biuro archiwum i zarządzania informacją. Warszawa, 2011. – С. 36
13. Там само – С. 54
14. Закон про бюджет на 1993 рік від 12 лютого 1993 року.
15. Umińska-Woroniecka A. *Instytuty Polskie: zmiany modelowe w funkcjonowaniu polskiej dyplomacji kulturalnej w latach 1998-2011*. Wrocław: Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego, 2013. – С. 44.
16. Там само. – С. 43.
17. *Expose Ministrów Spraw Zagranicznych 1990-2011*. MSZ, biuro archiwum i zarządzania informacją. Warszawa, 2011. – С. 88.
18. Umińska-Woroniecka A. *Instytuty Polskie: zmiany modelowe w funkcjonowaniu polskiej dyplomacji kulturalnej w latach 1998-2011*. Wrocław: Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego, 2013. – С. 40.
19. Robert Tabaszewski. *Zmiany w strykturze organizacyjnej Ministerstwa Spraw Zagranicznych w kontekście integracji europejskiej*. Режим доступу: <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/5567/Tabaszewski%20R.K.,%20Zmiany%20w%20strukture%20organizacyjnej%20Ministerstwa%20Spraw%20Zagranicznych%20w%20kontek%20C5%9Bcie%20integracji%20europejskiej.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
20. Gierat-Bieroń, B. *Ministrowie kultury doby transformacji, 1989-2005: wywiady*. Kraków: Tow. Autorów i Wydawców Prac Naukowych «Universitas», 2009. – С. 182.
21. Umińska-Woroniecka A. *Instytuty Polskie: zmiany modelowe w funkcjonowaniu polskiej dyplomacji kulturalnej w latach 1998-2011*. Wrocław: Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego, 2013. – С. 49.
22. *Оdpowiedź ministra spraw zagranicznych na interpelację nr 1972 w sprawie promocji Polski w Europie i w świecie*. Режим доступу: <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ3.nsf/main/59E80093>
23. Gierat-Bieroń, B. *Ministrowie kultury doby transformacji, 1989-2005: wywiady*. Kraków: Tow. Autorów i Wydawców Prac Naukowych «Universitas», 2009. – С. 204.
24. *Оdpowiedź sekretarza stanu w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego - z upoważnienia ministra - na interpelację nr 4380 w sprawie promocji kultury polskiej w Europie i na świecie*. Режим доступу: <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ3.nsf/main/368C9520>
25. Там само.

Peresunko T. Cultural diplomacy of the Republic of Poland: the evolution of the concept in the riter of ministers of foreign and cultural society (1989-1999) / Ukrainian Institute of Archaeography and Source Studies of M. Hrushevsky NAS Ukraine

The article deals with the role of cultural diplomacy conception in the public opinion of polish governmental institutions, such as Ministry of Foreign Affairs and the Ministry of Culture and National Heritage of Poland during 1989-1999. The weighty role of cooperation between both ministries in the field of reforming cultural diplomacy and creation of Adam Mickiewicz Institute is noted.

Key words: cultural diplomacy, polish cultural diplomacy, Adam Mickiewicz Institute, institutionalization, Bronislav Heremek, foreign policy, Krzysztof Skubishevski, Andrzej Zakrevski.

Пересунько Т.В. Культурная дипломатия Республики Польша: эволюция понятия в риторике министров внешнеполитического и культурного ведомств (1989-1999 гг.)/ Институт украинской археографии и источниковедения имени М. С. Грушевского НАН Украины

В статье рассматривается эволюция места и роли культурной дипломатии в риторике высших государственных деятелей Республики Польша, в частности глав Министерства иностранных дел и Министерства культуры и национального наследия Польши в период 1989-1999 годов. Подчеркивается важная роль глав этих министерств в реализации реформ культурной дипломатии и создании Института Адама Мицкевича.

Ключевые слова: культурная дипломатия, культурная дипломатия Республики Польша, институционализация, Бронислав Геремек, Кшиштоф Скубишевский, Анджей Закревский, Институт Адама Мицкевича.

Стаття надійшла до редакції: 15.02.2017

Рекомендовано до друку: 02.03.2017